

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav informačních studií a knihovnictví

Bakalářská práce

Nikola Rosičová

Knižní kultura v husitologickém díle Zdeňka Nejedlého

Book culture in the hussite works of Zdeněk
Nejedlý

Praha 2024

Vedoucí práce: PhDr. Eliška Baťová, dipl. um.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

.....

podpis

V Praze, dne 25. 7. 2024

Nikola Rosičová

Upřímně děkuji vedoucí práce PhDr. Elišce Baťové, dipl. um. za trpělivost, cenné rady a podporu.

Anotace:

Cílem této bakalářské práce je vyhodnocení, zda Zdeněk Nejedlý vnímá použité prameny v *Počátcích husitského zpěvu* a v *Dějínách husitského zpěvu za válek husitských* jako součást knižní kultury. V první kapitole je shrnut Nejedlého život a dílo. V dalších kapitolách je popsán Nejedlého přístup k tématu husitství a vědecké metody jím použité. Práce se také soustředí na dobovou i současnou reflexi Nejedlého díla. Závěrečné kapitoly analyzují Nejedlého husitologické dílo blíže s důrazem na Nejedlého použité prameny jako součást knižní kultury.

Klíčová slova: Zdeněk Nejedlý, Husitství, knižní kultura, rukopisy

Annotation:

The aim of this bachelor thesis is to determine if Zdeněk Nejedlý perceives sources in his works *The Beginnings of Hussite chant* and *History of Hussite chant* as a part of the book culture. The first chapter summarizes Nejedlý's life and work. Nejedlý's approach to the topic of Hussites and the scientific methods used by him are described in the following chapters. The thesis also focuses on contemporary and current reflection of Nejedlý's work. The final chapters analyze Nejedlý's hussite work more closely with an emphasis on Nejedlý's work with the historical manuscripts as a part of the book culture.

Keywords: Zdeněk Nejedlý, Hussites, book culture, manuscripts

Obsah

1 Úvod.....	5
2 Život Zdeňka Nejedlého a jeho dílo.....	7
2.1 Od narození po univerzitní léta.....	7
2.2 Počátky Nejedlého díla o husitství.....	8
2.3 Předválečné, válečné a meziválečné aktivity.....	9
2.4 Druhá světová válka a pobyt v Moskvě.....	11
2.5 Návrat do vlasti.....	13
3 Zdeněk Nejedlý a husitství.....	16
3.1 Přístup k tématu.....	16
3.2 Metody v díle Zdeňka Nejedlého.....	19
3.3 Nejedlého periodizace husitství.....	21
4 Reflexe díla Zdeňka Nejedlého.....	23
5 Knižní kultura v pojetí Zdeňka Nejedlého.....	26
5.1 Postup práce.....	26
5.2 Počátky husitského zpěvu.....	26
5.2 Dějiny husitského zpěvu za válek husitských.....	30
6 Závěr.....	33
Seznam použité literatury.....	35

1 Úvod

Tématem této práce je husitologické dílo Zdeňka Nejedlého (konkrétně *Počátky husitského zpěvu*, 1907, a *Dějiny husitského zpěvu za válek husitských*, 1913) a analýza jeho práce s prameny. Úvodní kapitoly shrnou život a dílo Zdeňka Nejedlého se zaměřením na husitologii, Nejedlého přístup k tematice husitství a současný stav reflexe vybraných Nejedlého prací. Obsahem dalších kapitol bude kritická analýza Nejedlého husitologického díla, která bude směřovat k popsání vztahu Nejedlého k pramenům husitského zpěvu jako součásti knižní kultury.

Cílem práce bude vyhodnocení, jak Nejedlý pracuje s datací použitých pramenů, s jejich provenienčními znaky, vlastnickými záznamy, materiálními vlastnostmi knih atp. Zabývá se Nejedlý tím, jak prameny vznikaly či kdo je četl? Popisuje jejich materiální vlastnosti nebo prameny vnímal jako pouhé nosiče textu? Lze tedy u Nejedlého najít kodikologický zájem o prameny nebo tvoří svůj narativ spíše jen na základě jejich textových, ideologicky uchopených vlastností?

Kodikologie jako vědecká disciplína se poprvé objevila v první polovině 20. století. Do té doby bylo zvykem se soustředit pouze na obsah pramenů a ty byly redukovány do role nosičů textu. Termín *kodikologie* poprvé použil Alphonse Dain v roce 1944 a vymezil kodikologii jako disciplínu, která zkoumá neúřední rukopisy se zřetelem k jejich materiální stránce, jejich vznik, funkci a užívání. Kodikologie dále srovnává rukopisy a jejich znaky. (DRAGOUN, 2018, s. 8-9). Mezi významné prameny výzkumu knižní kultury nepatří však jen rukopisy, ale také dobové katalogy, inventáře atp. Středověkých rukopisů se oproti jejich původnímu množství příliš nedochovalo, počet dochovaných liturgických rukopisů nejspíše nedosahuje ani jednoho procenta (DRAGOUN, 2018, s. 12, 18).

Popis rukopisů často vyžaduje mezioborovou spolupráci a využití poznatků jiných věd. Na počátku 20. století byl popis rukopisů stručný, dnes však může obsahovat i desítky stran. Jednotlivé země mají různé zásady popisu rukopisů, jsou si ale většinou velmi podobné (DRAGOUN, 2018, s. 44). Mezi základní údaje o rukopisu patří signatura, datace, místo vzniku rukopisu, poté materiál, počet listů a jejich rozměry. Zaznamenávají se také výskyty iluminací, filigrány, vazba, forma a nově i obsah rukopisu (DRAGOUN, 2018, s. 45). Během popisu psací plochy se uvádí počet sloupců, velikost zrcadla (psací plochy), způsob přípravy a počet řádků ve sloupci (DRAGOUN, 2018, s. 69). Následuje popis písma, který zároveň

pomáhá určit počet písařů. Většina středověkých kodexů v českých knihovnách je psána gotickými písmi. Vyskytuje se však také carolina, kapitála a později humanistické písmo (DRAGOUN, 2018, s. 76-81, 89). Během popisu výzdoby se sledují například figurální iluminace, ornamentální iniciály, výzdoba okrajů stránek (drolerie) či ilustrační schémata (DRAGOUN, 2018, s. 89).

Mimo písmo se v rukopisech také může objevit hudební notace, zejména v kodexech liturgických. Rukopisů s notací se dochovalo ještě méně než samotných liturgických rukopisů. Mezi typy notací v rukopisech z českého prostředí patří bezlinková neumová notace (znaky nadepisované nad zpívaný text), métská notace a v českých zemích nejčastější chorální česká notace (zvaná také rhombická podle tvaru not). Novější notace, se kterou se také můžeme setkat, je notace mensurální, jež je použita u vícehlasých skladeb nebo v oddílech písní (DRAGOUN, 2018, s. 96-98).

Popis skladby rukopisu zaznamenává způsob tvorby knižního bloku z jednotlivých složek papíru. Zkoumán je také samotný papír, a to zejména obsažené vodoznaky, které mohou zásadním způsobem přispět k datování knihy. Popis vazby se týká většinou vnějšího obalu knihy (desky, potah) (DRAGOUN, 2018, s. 102, 105). Vazba může být pergamenová, kožená, dřevěná, doplněná kolky, slepotiskem, kováním, puncováním, řemínky, sponami atp. (DRAGOUN, 2018, s. 105-109).

Popisem materiality knihy však práce kodikologa nekončí. K popisu rukopisu patří také ohledání jeho provenience a historie jeho uložení a užívání. Kdo rukopis četl? K čemu sloužil? Měnil místo a majitele? Všechny tyto otázky musí být zodpovězeny, pokud je to možné (DRAGOUN, 2018, s. 119). Až teprve poté se můžeme dostat k popisu obsahu. Ten by měl obsahovat rozsah příslušného textu, uvedení autora, název díla, přepis úvodní rubriky, přepis začátku samotného díla (incipitu), přepis závěru díla (explicitu), přepis závěrečné rubriky a kolofón, tedy doplněk s detaily o vzniku opisu (DRAGOUN, 2018, s. 130-131).

Všechny tyto požadavky budou brány v ohled při studiu Nejedlého díla a jeho přístupu k pramenům. Závěrem práce bude vyhodnoceno, zda a jakým způsobem zmíněné kodikologické principy Nejedlý při své práci s prameny reflektoval a jak k práci s prameny přistupoval.

2 Život Zdeňka Nejedlého a jeho dílo

2.1 Od narození po univerzitní léta

Budoucí profesor a ministr Zdeněk Nejedlý se narodil dne 10. února roku 1878 v Litomyšli. Rodiče Kateřina a Roman Nejedlý jej pojmenovali Zdenek, jak bylo zapsáno na matrice narozených. Později v kontrolní matrice se objevuje jiná forma jména, Zděnek, avšak sám vědec celý život používal formu třetí, Zdeněk (KŘEŠŤAN, 2012, s. 19).

Zdeňkův otec Roman Nejedlý byl učitel, sbornistr a skladatel, za svůj život napsal celkem 130 hudebních děl. K hudbě vedl i své děti, zejména nejstarší dceru Miladu a Zdeňka, který už v dětství uměl hrát na několik hudebních nástrojů. S otcem si Zdeněk velmi rozuměl, a to nejen díky hudbě, ale také díky častým cestám po celých Čechách, které otec doprovázel historickými výklady a dokázal tak upoutat pozornost malého chlapce, později historika. Domov Nejedlých byl živý díky neustálým návštěvám významných osobností, ať už to byli hudebníci, herci kočovných společností nebo studenti, kteří v domě bydleli v podnájmu (KŘEŠŤAN, 2012, s. 20-24).

Zdeněk Nejedlý na své dětství vzpomínal jako na „překrásné“ (KOJZAR, RYSKA 1953, s. 13) a podobně vzpomínal na své mládí, kdy již na gymnáziu snil o tom, že se stane historikem. Znovu k tomu zapálení pomohl jeho otec, jehož knihy mladý Zdeněk četl ve svém volném čase. V jedenácti letech zde našel Erbenovo vydání Husových spisů, kde jej zaujalo téma Husovy morálky. Začal se více zajímat o teologii a husitství. V patnácti letech napsal svou první vědeckou práci *Hnutí a války husitské* o čtyřech svazcích (dnes je tento rukopis neznámý) (KŘEŠŤAN, 2012, s. 28). Také se zajímal o Palackého *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě* (PALACKÝ, 1848), které přečetl celkem čtyřikrát. Dále četl díla Aloise Jiráska a Boženy Němcové, kterým se později věnoval ve svých publikacích. Ze světa hudby obdivoval Bedřicha Smetanu, o kterém v roce 1895 pronesl přednášku bez přípravy před studenty gymnázia na výzvu profesora Jana Voborníka. Je tedy očividné, že Jan Hus, František Palacký, Bedřich Smetana a další historické osobnosti, které na Zdeňka Nejedlého měly velký vliv po celý jeho život, jej inspirovaly již v útlém věku (KŘEŠŤAN, 2012, s. 22-29).

Na podzim roku 1896 zahájil Zdeněk Nejedlý studium na české Karlo-Ferdinandově univerzitě v Praze, tedy na dnešní Karlově univerzitě. Mezi osobnostmi na Filozofické

fakultě na něj měl (podle vlastních vzpomínek z roku 1953) největší vliv profesor estetiky Otakar Hostinský. Toho si také nejvíce oblíbil. Na jeho přednášky estetiky Nejedlý docházel i v době, kdy už podle studijního plánu nemusel. Později prohlásil, že si s Hostinského estetikou vystačil celý život (ČORNEJ, 1983, s. 15), avšak ve skutečnosti se v některých hodnoceníh rozcházel. Přesto byl Nejedlý znám jako jeho nejoddanější žák a nástupce. Další osobností, která Nejedlého zaujala, byl Jaroslav Goll, zejména jeho přednášky o husitství. Nejedlý také docházel na přednášky filozofa a sociologa Tomáše Garrigua Masaryka. Masaryk jej však nenadchl tak jako Hostinský či Goll, jeho hlas mu přišel monotónní, avšak díky jeho přednáškám byl Nejedlý nucen klást si nové otázky a utvářet nové názory. Nikdy nebyl pasivním posluchačem, naopak ještě po letech vzpomínal, jak jej Masarykovy myšlenky podněcovaly k živé spolupráci (KŘEŠŤAN, 2012, s. 32-37).

Někteří Nejedlého spolužáci už během univerzitních let vydali své první publikace, avšak Nejedlý byl v tomto směru pozadu. Prvním zveřejněným textem, jehož si sám cenil, byla jeho disertační práce *Česká missie Jana Kapistrana*, zveřejněná v *Časopise Musea království českého* roku 1900 (NEJEDLÝ, 1900a). Od stejného roku publikoval referáty o hudbě, zaměřil se zejména na osobnost Zdeňka Fibicha (KŘEŠŤAN, 2012, s. 35-36). Nejedlý skladatele navštěvoval, chtěl mu vyjádřit obdiv, avšak Fibich v říjnu téhož roku náhle zemřel. Nejedlého jeho smrt zasáhla silně, prohlásil o něm, že je „pravý nástupce Smetanův, kdežto Dvořák jest negací směrů obou těchto mistrů. Proto správně zní tato slavná česká trojice Smetana – Fibich contra Dvořák“ (NEJEDLÝ, 1901, 173), čímž uvalil stín na Antonína Dvořáka. Za tento názor sklidil četnou kritiku a byly mu uzavřeny dveře před spoluprací v časopise *Dalibor*, který byl v té době nejvýznamnějším hudebním časopisem. Nejedlý se však svého názoru po celý život nevzdal a v jeho příručce *Dějiny české hudby* (NEJEDLÝ, 1903) se setkáváme s rozdělením vrcholů české hudby na „dobu Smetanovu“ a „dobu Fibichovu“, přičemž Dvořákovi je věnována pouze podkapitola (KŘEŠŤAN, 2012, s. 38-44, 93).

2.2 Počátky Nejedlého díla o husitství

Je jisté, že husitství mělo pro Zdeňka Nejedlého zvláštní význam po celý jeho život. Obracel se k němu v časech nejistoty během svých rozhlasových projevů v Moskvě za druhé světové války a často opakoval, že husitství hraje v koncepci českých dějin klíčovou roli. Dle jeho názoru platí, že „jakou kdo dává náplň husitství, takovou také dává náplň českým dějinám“ (ČORNEJ, 1978, s. 243). První dílo, které na toto téma publikoval, byla edice

Prameny k synodám strany pražské a tábořské (NEJEDLÝ, 1900b) v roce 1900 a o čtyři roky později následovala rozsáhlá monografie *Dějiny předhusitského zpěvu v Čechách* (NEJEDLÝ, 1904) vydaná Královskou českou společností nauk. Dle Jiřího Křesťana zde začíná období Nejedlého myšlenkově nejzajímavějších vědeckých publikací a pokračuje až do roku 1914, přičemž díla z tohoto období jsou přínosná pro českou historiografii i hudební vědu. Na *Dějiny předhusitského zpěvu v Čechách* navazuje více než pět set stran čítající monografie *Počátky husitského zpěvu* (NEJEDLÝ, 1907) a poté dvojnásobně dlouhé *Dějiny husitského zpěvu za válek husitských* (NEJEDLÝ, 1913). I přes některé faktografické chyby, nepřesnou transkripci písně *Ktož sú boží bojovníci*, obrozeneckou romantizaci venkovského lidu a další problematické aspekty, jejichž recepci se budu níže věnovat, jsou Nejedlého díla o husitství dodnes uznávána s respektem (KŘEŠŤAN, 2012, s. 36, 67-68, ČORNEJ, 1978, s. 10, ČORNEJ, 1980a).

2.3 Předválečné, válečné a meziválečné aktivity

Na univerzitě se Zdeněk Nejedlý seznámil se svou budoucí manželkou, Marií Brichtovou. Potkali se na sdílených přednáškách a po pár letech se stali přáteli. Nejedlý Marii od té doby označuje za „svého sekretáře“ (NEJEDLÝ, 1973, s. 5), jímž se jeho budoucí žena pro svého manžela opravdu stane. Roku 1903 jí k jmeninám věnoval svou autobiografii *Moje práce* (NEJEDLÝ, 1903) a v *Dějinách předhusitského zpěvu v Čechách* je o Brichtové zmínka v poděkování (NEJEDLÝ, 1904, s. III). Nakonec 2. září roku 1905 se z Marie Brichtové stala Marie Johanna Nejedlá, aneb „paní profesorová“, jak jí bylo později přezdíváno (NÁJEMNÍK, 2018, s. 98, KŘEŠŤAN, 2012, s. 58-62).

V roce 1905 se Zdeněk Nejedlý stal prvním učitelem hudební vědy na české větvi pražské univerzity (KŘEŠŤAN, 2012, s. 64). V této životní etapě se věnoval zejména hudbě a dočasně se vzdálil historiografické práci. O šest let později začal pracovat pro časopis *Česká kultura* s F. X. Šaldou, chtěl se stát originálním literárním kritikem (KŘEŠŤAN, 2012, s. 73). *Česká kultura* ale nebyl jediný časopis, pro který Zdeněk Nejedlý pracoval, od roku 1910 pravidelně přispíval do *Národních listů* a rovněž byl předsedou spolku hudebního časopisu *Smetana*, přičemž v této době publikoval o Smetanovi dvě díla: *Zpěvohry Smetanovy* (NEJEDLÝ, 1908) a *Česká moderní zpěvohra po Smetanovi* (NEJEDLÝ, 1911, KŘEŠŤAN, 2012, s. 69-73, 93, 95).

Bratr Zdeňka Nejedlého, Bohuslav Nejedlý, žil v Sarajevu a jeho rodiče jej na konci června 1914 přijeli navštívit. Tak se stalo, že Zdeňkovi rodiče a rodina jeho bratra viděli celý atentát na arcivévodu Františka Ferdinanda d'Este z dálky pouhých tři sta metrů. Zdeněk Nejedlý sám vnímal válku následovně: „Já té války nelituji, musila být a je dobře, že jsme se jí dožili tak brzo, užijeme ještě ovoce po válce“ (z Nejedlého dopisu jeho žákovi, KŘEŠŤAN, 2012, s. 110). Dle jeho názoru válka dříve nebo později musela přijít a bral události jako politickou příležitost. Velké války se nezúčastnil, jeho studenti, spolupracovníci a mladší bratr Viktor Nejedlý ano (KŘEŠŤAN, 2012, s. 109-111).

Meziválečné aktivity Zdeňka Nejedlého jsou dle slov Petra Čorneje „hektické a roztříštěné, jejich šíře je pro normálního člověka nepochopitelná a neuchopitelná.“ (ČORNEJ, 2014, s. 177). V novém československém státě obnovila svou činnost Česká strana pokroková. Do této doby se Zdeněk Nejedlý politiky stranil a postup politických stran mu přišel bezvýchodný. Jediný okamžik, kdy se politice přiblížil, bylo podepsání *Manifestu českých spisovatelů* v květnu 1917 (KŘEŠŤAN, 2012, s. 130-133). Jelikož v roce 1914 skončil časopis *Česká kultura* a tím pádem i Nejedlého spolupráce s F. X. Šaldou, měl čas se věnovat novému časopisu, a to realistické *České stráž* (KŘEŠŤAN, 2012, s. 140, 146). Není jisté, zda v této době byl členem České strany pokrokové, ale víme, že se 20. ledna 1919 připojil k členům jejího výboru a vystoupil z římskokatolické církve (KŘEŠŤAN, 2012, s. 133, 146). Stal se v Realistickém klubu vůdcem levice, avšak dle slov Jiřího Křesťana si Nejedlý „uchoval odstup vůči bolševikům a marxistických metodám řešení společenských problémů“ (KŘEŠŤAN, 2012, s. 147). Po rozpadu České strany pokrokové se na rozdíl od většiny jejích členů nepřidal k Československé straně socialistické. Později po rozpadu Realistického klubu ocenil vznik nové komunistické strany, ale také se k ní nepřidal. Poté se politiky znovu stranil a rozhodl se nevázat k žádné politické straně (KŘEŠŤAN, 2012, s. 146-149). I přes toto rozhodnutí byl Nejedlý nejčastějším a nejvyhledávanějším řečníkem na schůzích socialistické společnosti a v socialismu viděl vyústění společnosti české (KŘEŠŤAN, 2012, s. 150, 164). Je toho mnoho, co by se dalo dodat k tématu Nejedlého politických aktivit, ty však nejsou předmětem této práce.

Dne 27. května roku 1919 byl Zdeněk Nejedlý prezidentem jmenován řádným profesorem Univerzity Karlovy. Zde přednášel až do roku 1929 o dějinách hudby ve středověku, o dějinách romantické německé opery a o dějinách hudby slovanských národů v 19. století (KŘEŠŤAN, 2012, s. 174). Počátkem třicátých let byl v rámci své publikační činnosti na vrcholu. Roku 1929 vyšel třetí díl jeho monografie o Smetanovi (NEJEDLÝ,

1929), čtvrtý díl o čtyři roky později (NEJEDLÝ, 1933). Roku 1930 vyšel první svazek monografie *T. G. Masaryk* (další díly vyšly v letech 1931, 1932, 1935, 1937, série zůstala nedokončena) (NEJEDLÝ, 1931, 1932, 1935, 1937a). Roku 1937 však Nejedlý toto téma opustil a začal se věnovat monografii o Leninovi, přičemž první dva díly vyšly v letech 1937 a 1938 (NEJEDLÝ, 1937b, 1938). Toto dílo nesmělo být vydáváno v Sovětském svazu a Nejedlý byl kritizován za nedostatek pramenů z ruských archivů (KŘEŠŤAN, 2012, s. 249). Během třicátých let vyšla dále díla o Němcové (NEJEDLÝ, 1927) a Ostrčilovi (NEJEDLÝ, 1935), dějiny Litomyšle (NEJEDLÝ, 1934), svazek *Dějiny opery Národního divadla* (NEJEDLÝ, 1935) a *Všeobecné dějiny hudby* (NEJEDLÝ, 1930) (JONÁŠOVÁ a kolektiv, 1959). Dohromady mají všechna tato díla přes 3300 tiskových stran textu. Samotnému Nejedlému psaní trvalo často déle než očekával a to vedlo k problémům s nakladateli (KŘEŠŤAN, 2012, s. 208-209).

2.4 Druhá světová válka a pobyt v Moskvě

Také výčet funkcí Zdeňka Nejedlého byl ke konci třicátých let nesmírně početný (KŘEŠŤAN, 2012, s. 224). Jeho jméno se na veřejnosti objevovalo stále častěji a není překvapením, že byl jedním z prvních, pro koho si přišlo gestapo na jaře roku 1939 (KŘEŠŤAN, 2012, s. 269). Již v roce 1933 se ve společnosti začaly šířit obavy ohledně nástupu fašismu. Zdeněk Nejedlý patřil k velkému počtu osobností, které fašismu odporovaly, byl také členem Komitétu na pomoc emigrantům z Německa již od počátku jeho vzniku. Osoba Adolfa Hitlera mu nebyla neznámá, naopak jej roku 1933 potkal osobně na Wagnerovských slavnostech v Německu. Jeho pozdější jednání vypovídá o tom, jak moc si uvědomoval ohrožení vlasti i vlastní bezpečnosti (KŘEŠŤAN, 2012, s. 211, 224-230).

Když jej ráno 15. března roku 1939 přišlo gestapo hledat, Nejedlý už ve svém bytě nebyl. Předchozí večer byl totiž varován a hned ráno odešel ukrýt se v bytě Milady Woldřichové. Později se v bytě Anny Jiráskové sešel s manželkou a synem a po dalších deseti dnech Zdeněk Nejedlý úspěšně opustil vlast na podlaze jednoho ze čtyř automobilů, které vyjely z budovy sovětského velvyslanectví. Uprchl sám, avšak manželka a syn Vít jej následovali koncem června, kdy se jim až na čtvrtý pokus povedlo překročit hranice s Polskem u Heřmanic na Moravě. V Moskvě byl Zdeněk Nejedlý ubytován v hotelu Metropol společně s manželkou, Vít byl však umístěn v Domě emigrantů a až o rok později směl s rodiči bydlet v bytě, do kterého se rodina nastěhovala po odchodu z hotelu na konci roku 1939. Do prázdného bytu na Smíchově, odkud Zdeněk Nejedlý uprchl, se nastěhovala

rodina Teklých, aby chránili byt před obsazením. V červenci roku 1940 byl přítel Nejedlého Jaroslav Teklý zatčen gestapem a o dva roky později zemřel v koncentračním táboře. Jaroslav Teklý však nebyl jedinou obětí války, která se Nejedlého velmi dotkla (KŘEŠŤAN, 2012, s. 269-271).

Většina emigrantů měla problém se v novém místě začlenit, ať už se jednalo o nalezení nové práce či finanční potíže. Zdeněk Nejedlý takové problémy neměl. Už jen přístup k jeho útěku z vlasti naznačoval, jakou politickou kartu pro komunistickou stranu Nejedlý představoval. Mnoho významných komunistů se muselo do exilu dostat na vlastní pěst, ale Zdeňku Nejedlému, i když nebyl členem komunistické ani žádné jiné strany, se dostalo významné pomoci při útěku i po příjezdu do Sovětského svazu a byl mu zajištěn byt i práce. V té době se zde stále nesměla vydávat jeho monografie o Leninovi (KŘEŠŤAN, 2012, s. 249). I přesto byl už v květnu 1939 jmenován profesorem katedry dějin západních a jižních Slovanů Lomonosovovy státní univerzity v Moskvě a již v dubnu se mohl ozývat jeho hlas v zahraničním rozhlase Sovětského svazu. Dále pracoval v Akademii věd SSSR jako vědecký pracovník a pořádal přednášky o české a ruské hudbě. Přestože neuměl dobře rusky a jeho studenti vzpomínali, že každé jeho druhé slovo bylo české, jeho přednášky byly velmi oblíbené (KŘEŠŤAN, 2012, s. 278-279). V těchto těžkých časech se Nejedlý vracel ke svému oblíbenému tématu husitství, a to nejen na přednáškách Akademie věd či na univerzitě, ale také v rozhlase (KŘEŠŤAN, 2012, s. 271-276, ČORNEJ, 1980b).

13. dubna 1939 vystupuje Zdeněk Nejedlý v zahraničním rozhlase Sovětského svazu poprvé. Mezi tímto datem a březnem 1945 se zde objeví více než tři sta jeho projevů ve třech tematických okruzích. Prvním okruhem byly aktuální politické proslovy, nové události a situace na frontě. Druhý okruh se zabýval zdůrazňováním pouta mezi slovanskými národy a výzva k jejich boji proti Hitlerovi. Třetí okruh se věnoval památným dnům českých a slovenských dějin. Tyto „listy z historického kalendáře“ (ČORNEJ, 1980b, s. 122) se převážně věnovaly husitství a národnímu obrození (ČORNEJ, 1980b, s. 121-122). Husitství se Nejedlému v těchto časech jevilo jako vzor a symbol vzpoury, a proto si historické skutečnosti v těchto dobách přibarvoval a zjednodušoval pro širší publikum. Nejedlý často volal po otevřeném boji proti fašismu a pozvednutí zbraní, zatímco pasivní rezistence u něj nenašla ocenění (ČORNEJ, 1980b, s. 122, 124).

Dne 27. června 1939 sepsal Zdeněk Nejedlý přihlášku do komunistické strany a tím porušil své rozhodnutí nevázat se k žádné politické straně. V přihlášce tvrdí, že se cítil

členem strany již od jejího počátku a v kritických chvílích vždy šel s komunistickou stranou. Jeho přihláška byla kladně přijata a členství ve straně mu bylo přiznáno zpětně už od roku 1929 (KŘEŠŤAN, 2012, s. 277). Během exilu byli manželé Nejedlých odkázáni hlavně na své kontakty mezi československými komunisty, přesto však mezi nimi panovala odměřenost a Nejedlý se stával terčem posměšků. Navíc byly jeho články v Sovětském svazu cenzurovány či označovány za nevhodné. Nejedlý si však také začal všimnout zatýkání a obviňování z velezrady v okruhu jeho spolupracovníků. Dle Jiřího Křesťana možná právě takové události učinily Nejedlého povolnějším vůči Stalinově režimu, lámaly jeho charakter a zbavily jej kritického myšlení (KŘEŠŤAN, 2012, s. 301, 304-306).

Jak již bylo naznačeno, druhá světová válka způsobila Nejedlému mnoho ztrát. Roku 1943 cítil syn Vít povinnost připojit se k armádě z obav, že kdyby tak neučinil, bylo by to později vyčteno jeho otci. O dva roky později zemřel Vít Nejedlý na tyfus (KŘEŠŤAN, 2012, s. 311-312). Marie Nejedlá se po této skutečnosti ještě víc obávala o dceru Zdenku, která se svým manželem a dcerou zůstala v rodné vlasti a připojila se k odboji. Avšak Zdenka a její manžel byli již v roce 1942 zatčeni a posláni do koncentračních táborů. Manžel Zdenky Miloš Nedvěd zemřel 23. března 1943 v Osvětimi a Zdenka byla poslána nejdříve do Terezína, poté do Osvětimi, až se nakonec v Ravensbrücku dočkala osvobození. Její osud je zachycen v trilogii Marie Pujmanové *Život proti smrti* (PUJMANOVÁ, 1953) Po osvobození Zdenka v koncentračním táboře zůstala (i přes skutečnost, že na ni doma čekala dcera) a místo návratu domů se dva další roky věnovala lékařské péči o své spoluvězeňkyně (KŘEŠŤAN, 2012, s. 314, 380).

2.5 Návrat do vlasti

Přestože se Zdeněk Nejedlý přidal ke komunistické straně, za války jako komunista nevystupoval a spíše se prezentoval jako hlasatel národních zájmů, čehož využil Klement Gottwald a navrhl Nejedlého do budoucí vlády (KŘEŠŤAN, 2012, s. 315). Nejedlého úkolem bylo sestavit znění vládního programu pojednávajícího o školství a kultuře. Dle Václava Nájemníka zde začíná Nejedlého druhý život, který obvykle očekáváme až po autorově smrti (NÁJEMNÍK, 2018, s. 39-40). Připojuje se k politickému životu, stává se z něj komunistická ikona a vzor, buduje se jeho kult osobnosti. Dne 28. května 1945 spáchal sebevraždu prezident České akademie věd a umění Josef Šusta. V srpnu téhož roku jej v této pozici nahradil Nejedlý (NÁJEMNÍK, 2018, s. 39, KŘEŠŤAN, 2012, s. 320-321). Do osvobozené Prahy se vrací jako ministr školství (názvů jeho pozice bylo však víc a několikrát

se měnily; byl také ministrem umění, vědy, sociální péče atd.), rychle obnovil výuku na vysokých školách (které byly vlivem okupace uzavřeny), aby válečná generace mohla dostudovat, nechal obnovit Betlémskou kapli, letohrádek v oboře Hvězda nechal upravit na muzeum Aloise Jiráska a zastával tolik funkcí, že neměl čas na vědeckou práci (KŘEŠŤAN, 2012, s. 325-326).

Nejedlého díla však stále vycházela. V roce 1946 vyšla jeho stať *Komunisté - dědici velikých tradic českého národa* (NEJEDLÝ, 1946), která byla později vydána ještě pětkrát. Vrací se i k husitskému narativu. Tvrdí zde, že by se Jan Hus nepochybně přidal na stranu komunistů (jeho přesná slova uvádím níže, NEJEDLÝ, 1946, s. 22). Od roku 1945 se v jeho projevech objevují momenty nesnášenlivosti a konfrontace (KŘEŠŤAN, 2012, s. 329). Jeho historická práce dostala nový ideologický obraz. Starší spisy, které znovu vycházely, byly upravovány a zmizely z nich například pochvalné zmínky o Masarykovi či Benešovi. V roce 1949 vyšly *Dějiny národa českého* (NEJEDLÝ, 1949), za které dostal Nejedlý státní cenu prvního stupně a odměnu dvě stě tisíc korun (KŘEŠŤAN, 2012, s. 351). Sklidil za toto dílo ale také kritiku. Přiznal, že na hlavní části textu pracoval za války v Moskvě, kde mu chyběly potřebné prameny a nemohl konzultovat se specialisty. V knize se proto objevují věcné chyby, na které upozornil Jan Slavík v dopise vedoucímu vysokoškolského odboru na ministerstvu školství Václavu Vaněčkovi, a kniha znovu vyšla v aktualizovaném vydání roku 1953. Některé chyby v ní však zůstaly. Kvůli opravám, které Nejedlému zabraly mnoho času, zůstala plánovaná sedmidílná série nedokončena (KŘEŠŤAN, 2012, s. 351-352, NÁJEMNÍK, 2018, s. 47).

Rok 1953 byl pro Nejedlého především rokem smutným. Jeho dcera se sice podruhé vdala za jeho tajemníka, Jaroslava Kojzara, ale zdravotní a zejména duševní stav jeho ženy Marie byl už od roku 1950 velmi špatný. Marie Nejedlá nakonec 16. července 1953 zemřela (KŘEŠŤAN, 2012, s. 381-382). V té době byl sám Nejedlý nemocný, trpěl dušností, zvýšeným krevním tlakem a přes svou nechuť trávil většinu svého času v lázních a nemocnicích (KŘEŠŤAN, 2012, s. 335, 382-384). Po smrti Gottwalda upadla jeho politická moc, cítil se sám a upadal do depresí a paranoidních epizod, cítil se pronásledován (KŘEŠŤAN, 2012, s. 389). Posměšky vůči Nejedlému v této době už nebyly novinkou, on si je však neuvědomoval. V rozhlase často mluvil zcesty, nedokázal udržet téma. Podle Jiřího Křesťana vnímali lidé Nejedlého pozdní činnost s ironií, jeho dcera věděla, že pro další generace bude vnímán jen jako karikatura (KŘEŠŤAN, 2012, s. 393-397, 411).

Zdeněk Nejedlý byl znovu přijat do nemocnice koncem února 1962. Desátého února si jej Zdenka měla odvézt domů, ale před snídaní upadl do bezvědomí a lékaři brzy poté konstatovali smrt. Státnický pohřeb se udál 14. března 1962 za doprovodu Smetanovy symfonické básně *Tábor*. Jeho urna byla uložena v rodinném hrobě na Vyšehradě (KŘEŠŤAN, 2012, s. 404-405).

3 Zdeněk Nejedlý a husitství

3.1 Přístup k tématu

Zdeněk Nejedlý husitství vnímal velmi pozitivně, sám sebe dokonce označil za „posledního husitu“ a přál si být pochován v Betlémské kapli. Husitství podle něj představuje „střed českých dějin“ (NEJEDLÝ, 1914, s. 27). Podle vzpomínek Basji Mendělejevny Rukolové často opakoval výrok: „Řekni mi, jaký máš vztah k husitství, a já ti řeknu, kdo jsi.“ (KŘEŠŤAN, 2011, s. 446, NÁJEMNÍK, 2018, s. 77). Na základě analýzy bibliografie Zdeňka Nejedlého (JONÁŠOVÁ a kolektiv, 1959) víme, že se věnoval husitství skoro v pětině svých knižních publikací. Tematika husitství se také často projevovala v Nejedlého projevech, ať už v moskevských, či po návratu do vlasti. Mezi lety 1946 a 1952 byli Jan Hus a Jan Žižka konkrétně zmíněni pětadesátkrát (KŘEŠŤAN, 2011, s. 448). Je tedy očividné, že husitství doprovázelo Zdeňka Nejedlého celý život.

V období nástupu na univerzitu byl Nejedlý velmi inspirován Františkem Palackým a jeho *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě* (PALACKÝ, 1848) a Husovými spisy. Byl přesvědčen, že se stane podobně velkým dějepiscem jako Palacký, a k tomuto cíli mu během univerzitních let velmi pomohl jeho učitel, Jaroslav Goll (KŘEŠŤAN, 2011, s. 446). Zde Nejedlý opouští Palackého pohledy a přijímá Gollovo tvrzení, že historie je jen jedna (ČORNEJ, 1978, s. 238). Chtěl ukázat historii husitství novým způsobem a odlišit se od předchozích badatelů. Nejedlý byl celý život přesvědčen, že historie se dá nejlépe vyličit pomocí osudů významných osobností. Toto přesvědčení dokazují monografie o Smetanovi, Masarykovi apod. U husitské epochy si zpočátku Nejedlý oblíbil Jakoubka ze Stříbra a Jana Rokycanu, tedy stranu pražských umírněných utrakvistů (ČORNEJ, 1978, s. 237-238, ČORNEJ, 1980, s. 82).

Přestože Nejedlý ukazoval historii na osudech významných osobností, podal je vždy v rámci dobového kontextu (ČORNEJ, 1980a, s. 82). Nejedlého na husitské epoše také velmi zajímala role lidu a husitství vnímal přímo jako vrchol mravního vzepětí českého lidu. (ČORNEJ, 1978, s. 235) Proto se středem jeho zájmu stala zejména lidová píseň duchovní. S jejími dějinami jej seznámil Otakar Hostinský, Nejedlého učitel na univerzitě, a poukázal na důležitost jejího historického výzkumu (ROBEK, KRUPKOVÁ, MAREŠOVÁ, 1978, s. 92). Středem zájmu Nejedlého historiografické tvorby byl převážně Jan Hus, a proto občas opomíjel jiné osobnosti husitské epochy a dokonce i celá další období a události (ČORNEJ,

1980a, s. 84). Nejedlý si také různé osobnosti a události romantizoval a idealizoval. Dobře je tento fakt vidět v *Dějínách husitského zpěvu za válek husitských* (NEJEDLÝ, 1913) na příkladu Jana Želivského, kterého považoval za osobnost podobně významnou jako Jana Žižku. Toto tvrzení jiní historikové nepodpořili (ČORNEJ, 1980a, s. 88). Nejedlý také sám sobě protirečí, když tvrdí, že ideály Jana Rokycany byly nejbližší Želivskému, avšak o několik stran později svoje vlastní tvrzení vyvrací (ČORNEJ, 1980a, s. 89, NEJEDLÝ, 1913, s. 369).

V *Dějínách husitského zpěvu za válek husitských* (NEJEDLÝ, 1913) se Nejedlého pozornost výrazně zaměřuje na stranu táboritů. Soustředí se rovněž na úlohu lidu, který pro Nejedlého nepředstavoval jen rolnictvo a nižší vrstvy, ale i šlechta a inteligenci (ČORNEJ, 1978, s. 241, ČORNEJ, 1980a, s. 89-90). Nejedlý se v obou knihách neomezoval pouze na výklad dějin husitského zpěvu, naopak se snažil u obou husitských stran poukázat na jejich vztah k dalším uměleckým projevům, zvláště k malířství (ČORNEJ, 1978, s. 239, ČORNEJ, 1980a, s. 82). Dle jeho slov chtěl ukázat „celkový kulturní výsek ze života doby, bez ohledu na obor, jehož se téma přesně dotýká“ (NEJEDLÝ, 1907, s. IX). V tomto duchu se také soustředil na přehlížené otázky teologické, stejně jako Jaroslav Goll, který ve svém semináři kladl prozkoumání teologické stránky husitství za jeden z jeho cílů (ČORNEJ, 1978, s. 238). Husitství chápal v rovině národní i sociální (HLAVÁČKOVÁ, 2013, s. 29). Zde je důležité zmínit, že Nejedlý nejednou vyjádřil své přesvědčení, že historii považuje za umění, nikoli vědu (NÁJEMNÍK, 2018, s. 46). Je také nutné poznamenat, jakým termínem Nejedlý husitství označil. Jeho předchůdce, František Palacký, jej nazval demokratickým národním hnutím (PALACKÝ, 1939, s. 237). Nejedlý uvádí Palackého přístup jako jeden ze tří zásadních postojů k husitství. Vedle přístupu klerikálního a pokrokově národního považuje Nejedlý Palackého názor za náboženský/teistický. Nejedlý se však ani k jedné z těchto interpretací nehlásí. Pokud Nejedlý mluví o husitství ve smyslu uměleckém a liturgickém, považuje jej za reformaci. Ve všech ostatních případech jej však popisuje jako pozdně středověké hnutí (ČORNEJ, 1978, s. 244).

Jak již bylo zmíněno, Nejedlý se během druhé světové války k tematice husitství vrátil. V jeho moskevských rozhlasových projevech prezentoval husitství jako vzor a symbol vzpoury. Také připomínal památné dny českých a slovenských dějin, zejména z dob národního obrození a husitství. Výročí Husova úmrtí připomínal každý rok s výjimkou roku 1940. Mezi lety 1942 a 1945 Nejedlý cíleně mluví o husitství jako o sporu mezi Čechy a Němci (ČORNEJ, 1980b, s. 122-123). Nejedlý zkrášloval a zveličoval historické události

častěji a při jeho moskevských projevech je tento jev vidět velmi výrazně. Činil tak z několika důvodů. První jsem již zmínila, tedy snahu o inspirování slovanského lidu k otevřenému odboji proti nacismu. V nedatovaném projevu začínajícím slovy „Dne 30. července 1419...“ Nejedlý prohlašuje: „Tak husitský lid dovedl se postavit a začít boj v pravou chvíli. [...] A tak i dnes se čeká na svou chvíli. Na chvíli, kdy rovněž se (český lid) zvedne a zúčtuje se svými vrahy po starohusitsku. [...] A nikoho nebude, kdo by jim pomohl, jako nepomohl německým utlačovatelům roku 1419. Zahynou jako oni, a český národ znova se zvedne, jako zvedl se tehdy, k štěstí svému i celého ostatního světa“ (ČORNEJ, 1980b, s. 125). Nejedlý přizpůsoboval své projevy velkému publiku, psal je rychle a sledoval jejich pomocí různé politické cíle. Na jeho moskevské rozhlasové projevy tedy nemůžeme pohlížet jako na řádnou vědeckou práci, ani je brát jako důvěryhodný historický zdroj. Můžeme je však vnímat jako historický pramen při zkoumání Nejedlého přístupu k husitství a jeho psychického rozpoložení během druhé světové války (ČORNEJ, 1980b, s. 122-124).

V Moskvě však Nejedlého rozhlasové projevy neskončily. Od roku 1946 zněl jeho hlas pravidelně v Československém rozhlase každou neděli dopoledne. Občas redaktory zaskočil zakázanými tématy a před knižním vydáním procházely projevy cenzurou (KŘEŠŤAN, 2012, s. 397, KŘEŠŤAN, 2011, s. 448). Cenzurovány byly například kvůli zmiňování režimu nevhodné osobnosti nebo vadila biblická tematika (KŘEŠŤAN, 2011, s. 448). Oproti svému staršímu názoru zde autor připomínal pouze Jana Husa a Jana Žižku, nikoliv jeho dřívější oblíbence Jakoubka ze Stříbra či Jana Rokycanu.

V tematice jeho projevů se začali objevovat oblíbenci jiní: Vladimír Iljič Lenin a Josif Vissarionovič Stalin, kteří se vyskytli mezi lety 1946-1952 v jeho rozhlasových projevech dokonce 185×. Jak již bylo výše zmíněno, Hus a Žižka byli v těchto letech zmíněni 58× (KŘEŠŤAN, 2011, s. 448). Opakovaly se však stále stejné motivy: idea svobody, slovanství, problém malého národa, demokratický charakter husitské tradice, rovnost a sociální spravedlnost a hlavně bojová tradice husitství. Jana Husa zde označuje za bojovníka či buřiče, volá po semknutí proti nepřítelům a připomíná bojovnost husitství. Čím starší Zdeněk Nejedlý byl, tím více se jeho proslovy staly heslovitějšími, útočnými a politicky mířenými (KŘEŠŤAN, 2011, s. 449-450, 452-454).

Petr Čornej se ve své studii *Jan Hus v proměnách šesti století* (ČORNEJ, 2015) k tomuto tématu vyjadřuje následovně: „Ve snaze získat na svou stranu co nejvíce přívrženců se (komunistická strana) ústy Zdeňka Nejedlého otevřeně přihlásila k husitské a obrozenecké

tradici. Sám Nejedlý, do roku 1939 mezinárodně uznávaný vědec a autor monumentálního, byť nedokončeného díla o husitském zpěvu, zašel v aktualizaci až za práh únosnosti, když mluvil o komunismu Jana Žižky, o fašismu císaře Zikmunda a Husa srovnával s komunistickými řečníky v poválečné Lucerně“ (ČORNEJ, 2015, s. 32). Petr Čornej upozorňuje na výrok Zdeňka Nejedlého v jeho knize *Komunisté - dědici velikých tradic českého národa* (NEJEDLÝ, 1946), kde se vyjádřil k Janu Husovi takto: „Dnes by Hus byl hlavou politické strany a jeho tribunou by nebyla kazatelna, ale pražská Lucerna nebo Václavské náměstí. A jeho strana byla by velmi blízko – o tom můžeme být přesvědčeni – nám komunistům“ (NEJEDLÝ, 1946, s. 22). Jeho nová interpretace husitství a osobnosti Jana Husa je jasná, tedy silně politická. Je však nutno také podotknout, že když v roce 1955 vyšly *Dějiny husitského zpěvu za válek husitských* (NEJEDLÝ, 1955) znovu, Nejedlý přepisuje k úvodu: „Na textu však neměněno tu nic [...]. Bylo jistě nasnadě tu něco změnit, tu vynechat, tu doplnit. Je to však výsledek práce více než desíti let, s využitím všeho mně tehdy dostupného materiálu i pod zorným úhlem pojetí mnou tehdy z toho vyvozeného. A proto se mi zdá, že bych takovými tu a tam změnami spíše zmatek v to vnesl než užitek“ (NEJEDLÝ, 1955, s. 11-13). Přestože tedy Nejedlý v této době vnesl do svého výkladu husitství politické názory, rozhodl se svůj text z roku 1904 ponechat beze změny.

3.2 Metody v díle Zdeňka Nejedlého

Zdeněk Nejedlý během své historiografické kariéry vystřídal mnoho metod své práce a myšlenkových směrů či je různě kombinoval. Nejedlý ve svých pracích vycházel z romantismu národního obrození, Gollova historického pozitivismu, Masarykem ovlivněného realismu, levicového demokratismu, marxistického historického materialismu, tradičního českého nacionalistického narativu a dalších směrů. Nejedlý však také následně Masarykův realismus a Gollovu školu kritizoval (KUTNAR, MAREK, 1997, s. 552). Již bylo řečeno, že si Nejedlý v některých případech protiřečil a neměl problém měnit názory ve svém díle, osobním životě či v politice. V této části nastíním, jak se měnily Nejedlého metody práce.

Před národním obrozením se o husitství příliš nemluvalo a pokud ano, pohled na husitství závisel hlavně na autorově konfesi, politickém přesvědčení a národnosti (HLAVÁČKOVÁ, 2013, s. 8). Palacký byl jediným předním historikem, který se o husitskou epochu zajímal a dal jí pevnou filosoficko-dějinnou koncepci (ČORNEJ, 2013, s. 28). V českém prostředí přitom bylo v té době zakázáno o Husovi mluvit jakkoliv jinak

než kriticky, jelikož většina obrozenců byli katolíci. I tak se Palackému podařilo uvést husitskou epochu jako pokrokové, národní a demokratické hnutí a s úspěchem husitství postavil do popředí jako vrchol naší národní historie (ČORNEJ, 2015, s. 27, WEIS, 2015, s. 115). Není tedy překvapením, že zpočátku byl Nejedlého vzorem právě František Palacký a jeho *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě* (PALACKÝ, 1848).

Mezi dalšími historiky, kteří se těsně po Palackém věnovali husitství, je důležité zmínit Václava Vladivoje Tomka a jeho knihu *Jan Žižka* (TOMEK, 1879), Tomáše Garrigua Masaryka a jeho práci *Jan Hus - Naše obrození a naše reformace* (MASARYK, 1896), Huga Tomana a jeho *Husitské válečnictví doby Žižkovy a Prokopovy* (TOMAN, 1898), dále Františka Žilku, Václava Flajšhanse, Arnošta V. Krause, Jana Sedláka a další (HLAVÁČKOVÁ, 2013, s. 8-9). Mezi zahraniční autory věnující se husitství v této době patří belgický benediktinský mnich Paul de Vooght, němečtí historikové Konstantin von Höfler, Friedrich von Bezold, Adolf Bachmann, Ernst Werner a další, z anglicky mluvících zemí to byli Howard Kaminski, Frederik G. Heymann, Reginald R. Betts a překvapivě z Itálie R. Cegni a Benito Mussolini se svou knihou *Giovanni Huss il Veridico* (MUSSOLINI, 1913, HLAVÁČKOVÁ, 2013, s. 11-13).

Mezi těmito jmény je však pro účely této práce nejdůležitější zmínit Jaroslava Golla a následně Gollovu školu. Jaroslav Goll představoval po Palackém další významný posun v české historiografii. Odpoutal se od romantismu a české dějepisectví zmodernizoval pomocí objektivních systematických metod a postupů. S Jaroslavem Gollem se právoplatně spojuje vznik dějepisectví jako odborné disciplíny u nás a příklon české historiografie k historickému pozitivismu oproti romantické intuici. Své učení předával svým žákům, kteří se jeho metodami řídili ještě celá desetiletí po Gollově smrti (KUTNAR, MAREK, 1997, s. 384-385). Goll se také staral o odborný růst svých žáků a vedl je k objektivitě a k pečlivé práci s prameny. Známou se stala jeho fráze, že „historie je jen jedna“ (KUTNAR, MAREK, 1997, s. 387, ČORNEJ, 1978, s. 242). Lišil se svým úhlem pohledu od Palackého a inspiroval své žáky k systematickému zpracování dějin. Goll také doporučoval svým studentům, aby prozkoumali husitství ze stránky teologické a uvedli jej do kontextu českého kulturního života (ČORNEJ, 1978, s. 238). Díky němu vznikla nová generace historiků a husitologů, mezi něž patří Václav Novotný, Josef Pekař, Rudolf Urbánek, Kamil Krofta, Vlastimil Kybal a Zdeněk Nejedlý. Přestože všichni tyto historikové během studijních let docházeli na stejný Gollův historický seminář, jejich názory na českou historii se lišily (ČORNEJ, 1978, s. 236). Nejvýznamnějšími pokračovateli Jaroslava Golla byli Josef Pekař a Josef Šusta, kteří přišli

s dalšími inovativními přístupy a založili u nás obor sociálních a hospodářských dějin (NÁJEMNÍK, 2018, s. 11).

Zdeněk Nejedlý na univerzitě přijímá Gollův historický pozitivismus a stává se součástí Gollovy školy. Po celý život mu však zůstal blízký obrozenecký romantismus a na začátku své kariéry se inspiroval i Masarykovým realismem. Díky historickému semináři svého učitele rozpoznal, jaké téma v české historiografii chybí. Začal se tedy zabývat hudebními dějinami husitství. Samozřejmě napomohl i fakt, který byl již zmíněn, že Nejedlý měl husitství v lásce již od dětství (KUTNAR, MAREK, 1997, s. 553). Na začátku kariéry Nejedlý marxismus ještě neznal, dle Petra Čorneje je jeho chápání lidu v souladu s myšlenkami obrozenců a romantismu. I přesto se Nejedlého pojetí lidu komunistickému režimu hodilo a šlo na něj jednoduše navázat (ČORNEJ, 1978, s. 241). Po první světové válce se však Nejedlý od pozitivismu distancuje. Názna, že tak učiní, bylo možné spatřit již v *Dějinách husitského zpěvu za válek husitských*: „Jisto jest, že naprostým ulpěním na požadavcích pozitivistických svazují se vědě křídla vzletu, a to konec konců nemůže býti ani vědě prospěšno” (NEJEDLÝ, 1914, s. 27).

Nejedlý se odklonil od metodologických přístupů pozitivismu v době, kdy jeho husitologické práce nahradily monografie o Leninovi, kniha *Komunisté, dědici velkých tradic českého národa* atp. Po druhé světové válce nebylo již Nejedlého hlavním cílem komplexní zpracování dějin, spíše se soustředil na politické požadavky KSČ (NÁJEMNÍK, 2018, s. 13). Zde již u Nejedlého převažuje marxistický historický materialismus v kombinaci s českým nacionalismem (KUTNAR, MAREK, 1997, s. 552).

3.3 Nejedlého periodizace husitství

Jak již bylo zmíněno, Nejedlý psal o historických epochách na základě života významných osobností. Tak tomu bylo i u Nejedlého periodizace. Brzké období husitství pro něj reprezentuje Jan Hus, kterého vnímá jako kolébku pražských a tábořských stran. Začátek husitství tedy datuje rokem 1403. Po Husově smrti v období 1414-1429 je pro něj hlavním představitelem Jakoubek ze Stříbra, mezi lety 1419-1422 Jan Želivský (toto období označuje za „vrchol pokrokového hnutí v Praze”) (NEJEDLÝ, 1913, s. 304) a hned poté Jan z Příbrami mezi lety 1422-1427, po němž následuje Jan Rokycana mezi lety 1429-1471 (ČORNEJ, 1978, s. 237, ČORNEJ, 1980a, s. 82). Nejedlého obliba pražských stran je zřejmá při pohledu na jeho periodizaci, která je u pražských stran mnohem komplexnější

než u Tábora. V případě Tábora se téměř nesoustředí na specifické osobnosti. I přes jeho zvýšenou pozornost stranám pražským opomíjí Nejedlý vývoj názorů na univerzitě mezi lety 1409-1414, pouze zmiňuje jeho důsledky. Po Husově smrti se na univerzitu dále nesoustředí. Tím se velmi liší od svých současníků (ČORNEJ, 1980a, s. 82-85).

V *Dějínách husitského zpěvu za válek husitských* (NEJEDLÝ, 1914) se Nejedlý se svou periodizací dostává jen do roku 1429 (ČORNEJ, 1980a, s. 82). Petr Čornej Nejedlého pozdější periodizaci husitství rekonstruoval v *Jihočeském sborníku historickém* na základě jiných prací až do roku 1471, kdy podle názoru Nejedlého smrtí Jiřího z Poděbrad epocha husitství končí (ČORNEJ, 1980a, s. 89).

4 Reflexe díla Zdeňka Nejedlého

Stejně jako Zdeněk Nejedlý žije dodnes druhým životem také jeho dílo. Po jeho smrti bylo v Akademii věd shromážděno přes 1200 archivních krabic s Nejedlého autografním materiálem (VLHOVÁ-WÖRNER, 2016, s. 175). Množství pramenů je obrovské a vědci jako Václav Nájemník či Jana Vozková tvrdí, že mnoho otázek, týkajících se Nejedlého díla a osobnosti, zůstává stále nezodpovězených (NÁJEMNÍK, 2018, s. 9, VOZKOVÁ, 2019, s. 196). Druhý život Nejedlého a jeho díla není ukončený proces, právě naopak se Nejedlého dílo a osobnost analyzují i šedesát let po jeho smrti. V roce 2012 vydal Jiří Křesťan rozsáhlou monografii *Zdeněk Nejedlý: Politik a vědec v osamění* (KŘEŠŤAN, 2012), za kterou obdržel cenu Magnesia Litera. V květnu 2019 v rámci projektu *Staré mýty, nová fakta: české země v centru hudebního dění 15. století* proběhl workshop na téma osobnosti Zdeňka Nejedlého a jeho výkladu dějin v *Dějínách předhusitského zpěvu* (NEJEDLÝ, 1904) a *Dějínách husitského zpěvu za válek husitských* (NEJEDLÝ, 1913). Výsledky tohoto workshopu uvedu níže, nyní se zaměřím na reflexi Nejedlého díla chronologicky.

Díky kultu Nejedlého osobnosti a jeho postavení v komunistickém režimu měl Nejedlý takřka zaručené, že se nikdo jiný nebude tématem husitského zpěvu vědecky zabývat. Jak již bylo zmíněno, Nejedlý připsal k úvodu nového vydání *Dějin husitského zpěvu za válek husitských* (NEJEDLÝ, 1955) důvody, proč text nezměnil. Na první pohled se jeho slova mohou zdát bezvýznamná, v té době měla však velký vliv na českou historiografii. Naznačovala, že Nejedlého výzkum je kompletní a není třeba jej měnit ať už jeho rukou, či rukou kohokoliv jiného (VLHOVÁ-WÖRNER, 2016, s. 191). Nejedlého díla byla vydávána ve velkých nákladech a Nejedlého periodizace husitství se přejímala do každé učebnice (WEIS, 2015, s. 117). Jeho výzkum nesměl být jakkoliv zdiskreditován a jeho pojetí husitství bylo bráno jako jediný možný výklad (ČORNEJ, 2015, s. 32, HLAVÁČKOVÁ, 2013, s. 64). Hudebnímu vědci Mirko Očadlíkovi bránil v napsání díla o Smetanovi, i když se mu Očadlík celoživotně věnoval. Nejedlý se totiž bál nového výzkumu, jelikož by mohl kriticky zhodnotit jeho vlastní dílo (NÁJEMNÍK, 2018, s. 59). Až do osmdesátých let musel každý, kdo se o vlastní výzkum pokusil, zmínit v úvodu v pozitivním světle Nejedlého práce (VLHOVÁ-WÖRNER, 2016, s. 192-193).

Jak bylo naloženo s Nejedlého kritiky, můžeme pozorovat na osudu „nejagilnějšího Nejedlého kritika“ Jana Slavíka (NÁJEMNÍK, 2018, s. 46), který, jak již bylo zmíněno, upozornil například na chyby v Nejedlého *Dějínách národa českého* (NEJEDLÝ, 1949).

Jan Slavík vytýkal nedůslednou metodologii a chyby v historických faktech nejen Nejedlému, ale i dalším marxistickým historikům. V roce 1948 byl poprvé zatčen, následně byl propuštěn díky amnestii prezidenta Beneše a poté čelil opětovnému zatýkání a dalším omezením svobody, mezi něž patřil zákaz publikování. Nejedlý se sám přičinil o zavření Ruského historického archivu, který Slavík budoval. Nejedlý měl však i kritiky v zahraničí, například filozofa Rio Preisnera a kněze Josefa Bezdička (NÁJEMNÍK, 2018, s. 88).

V roce 1980 v *Jihočeském sborníku historickém* vyšel článek historika Petra Čorneje *K některým otázkám Nejedlého výkladu husitství* (ČORNEJ, 1980a), ve kterém Čornej analyzuje Nejedlého výklad husitství a jeho nepřesnosti, periodizaci a vyzdvihování historických postav na úkor jiných. Ve stejném svazku vyšly dva další články reagující na článek Čornejův. Prvním byl *Oč jde Petru Čornejovi v kritice Nejedlého výkladu husitství?* od Evžena Schneidera (SCHNEIDER, 1980), ve kterém hájí Nejedlého výklad a Čornejův výzkum označuje za „nepodložené, spekulativní závěry, s nimiž nelze souhlasit“ (SCHNEIDER, 1980, s. 95). Následuje článek od Vratislava Kulíře s názvem *Nejedlého vědecké dílo stále aktuální (Proti některým zkreslením díla Zdeňka Nejedlého v kritických rozborech Petra Čorneje)* (KULÍŘ, 1980). Již podle názvu je očividné, že Kulíř také obhajuje Nejedlého výklad a staví se proti Čornejovi.

Dalším Nejedlého kritikem byl František Pokorný, který po své smrti v roce 1987 zanechal rozsáhlé nepublikované studie, ve kterých se kriticky staví vůči Nejedlého výkladu hudební historie. Vyvrací některá Nejedlého tvrzení a dokazuje, že Nejedlý upravoval historická fakta tak, aby seděla do jeho narativu (POKORNÝ, ČERVENKA, 2018, s. 24, 27-29). Konkrétně také rozebírá chyby v Nejedlého výkladu (POKORNÝ, ČERVENKA, 2018, s. 56-57, 147). Dále dokazuje, že Nejedlý chybně označoval prameny či je schválně opomíjel (POKORNÝ, ČERVENKA, 2018, s. 144). Pokorného studie z roku 1984 navíc tvrdí, že Nejedlý některé prameny, o kterých pojednává, nejspíš ani neviděl (POKORNÝ, ČERVENKA, 2018, s. 155).

Až po sametové revoluci se otevřely příležitosti pro otevřenou kritiku Nejedlého díla. V jejím popředí jsou Jiří Křesťan a Petr Čornej, kteří usilují o objektivní prozkoumání Nejedlého publikací (NÁJEMNÍK, 2018, s. 144). V devadesátých letech se však objevilo více vědců, kteří rozpoznali chyby v Nejedlého výkladu a rozhodli se pro vlastní, na Nejedlém nezávislý přístup (VLHOVÁ-WÖRNER, 2016, s. 193). Jak jsem již naznačila, v roce 2019 proběhl workshop na téma osobnosti Nejedlého a jeho díla o husitství. Zde přispěvatelé

Jan Ciglbauer s Janem Freiem díky výzkumu pramenů, ze kterých čerpal Nejedlý, potvrdili, že spolehlivost jeho faktů je velmi nevyrovnaná. Dále také podpořili Čornejovo a Pokorného tvrzení, že Nejedlý používal různé prameny tak, aby seděly do jeho narativu a jiné cíleně opomíjel (VOZKOVÁ, 2019, s. 195-196).

Dle Jany Vozkové zanechal i tento workshop mnoho otázek nezodpovězených a současná diskuze o Nejedlého díle je potřebná. Dále svůj názor rozvíjí takto: „(Nejedlého) zakladatelský vklad do oboru hudební věda a speciálně do české hudební medievistiky je nepopíratelný, na druhé straně je užitečné si opakovaně připomínat, argumentačně dokládat a do veřejnosti šířit vlastní novou interpretaci témat, jejichž osobitou interpretaci Nejedlý uvedl do veřejného diskurzu” (VOZKOVÁ, 2019, s. 196). Řada Nejedlého prací se dodnes traduje jako pedagogicky zaměřená literatura (VOZKOVÁ, 2019, s. 196). Jeho zásluhou byla husitská tematika ztotožněna s komunisty (ČORNEJ, 2015, s. 32) a byl uvalen stín na některé autory, jako je například Dobroslav Orel či Alois Jirásek, jehož romány o husitství Nejedlý stavěl na úroveň historické vědy (WEIS, 2015, s. 116, VOZKOVÁ, 2019, s. 196). Terezie Hlaváčková dokonce tvrdí, že „stejně jako dnes má mnoho lidí dojem, že zná díla Aloise Jiráska, ve skutečnosti však zná interpretaci Jiráskových děl podle Zdeňka Nejedlého” (HLAVÁČKOVÁ, 2013, s. 29). Výstižně téma Nejedlého odkazu popisuje Václav Nájemník, když uzavírá, že je „problematizování (Nejedlého) odkazu přínosné už jen kvůli pozici, kterou v české kultuře zaujímal a co s ní jeho vliv provedl” (NÁJEMNÍK, 2018, s. 9).

5 Knižní kultura v pojetí Zdeňka Nejedlého

5.1 Postup práce

Na začátku této práce bylo uvedeno, že jejím cílem bude vyhodnocení, jakým způsobem Nejedlý pracuje s prameny a čím se konkrétně při práci s nimi zabývá. Pro tento účel jsem se rozhodla analyzovat dvě Nejedlého díla, konkrétně *Počátky husitského zpěvu* (NEJEDLÝ, 1907) a *Dějiny husitského zpěvu za válek husitských* (NEJEDLÝ, 1913). Pracovala jsem s Nejedlého rejstříky. Vzhledem omezenému prostoru bakalářské práce nebyly brány v úvahu rukopisy, které Nejedlý v rejstřících neuvádí. Jako výzkumný vzorek jsem použila rukopisy uložené v Praze, mimopražské prameny (viz níže) jsem tedy do svého zkoumání nezahrnula. Při analýze mne zajímaly výše zmíněné aspekty kodikologického popisu pramenů. Patří mezi ně: datace, autor, provenience, vlastnické znaky, uživatel/adresát textu, příslušnost ke knižnímu celku, jazyk, materiál, písmo, notace, formát, skladba, přítomnost filigránů, vazba, členění textu, shrnutí celého obsahu a interpretace (tedy jakákoliv ideologie, které Nejedlý při interpretaci pramenu mohl využít, či jiná interpretace).

5.2 *Počátky husitského zpěvu*

Nejedlý v rejstříku uvádí rukopisy uložené ve čtyřech různých pražských institucích. Jsou to Knihovna pražské metropolitní kapituly, Knihovna Národního muzea, Národní knihovna ČR (v Nejedlého době Veřejná a univerzitní knihovna, proto její rukopisy označuje jako "univerzitní") a Archiv hlavního města Prahy. Podle rejstříku jsem u *Počátků husitského zpěvu* zaznamenala v těchto institucích 107 rukopisů, z toho 14 kapitulních, 11 muzejních, 81 univerzitních a jeden archivní. Nejedlý v rejstříku uvádí také rukopisy z 26 dalších lokací v současné České republice i v zahraničí, u nichž však neuvádí přesné místo uložení ani odkazy na konkrétní strany, kde o těchto pramenech pojednává.

Ze sledovaných parametrů zmiňuje Nejedlý nejčastěji dataci pramenů, tu se mi podařilo v jeho textu najít u 65 případů ze 107 (tedy v necelých 61 %), přičemž vícekrát zmiňuje století (u 47 případů) než konkrétní rok (u patnácti případů). Objevují se však tři výjimky. U rukopisu Národní knihovny ČR IV F 14 Nejedlý uvádí, že celý rukopis datuje do 13. století, ale jeho část lze určit přesně rokem 1294 (NEJEDLÝ, 1907, s. 101). Podobná situace je u rukopisu Národní knihovny I F 13, který Nejedlý datuje do konce 14. století a uvádí, že jeho část je konkrétně z roku 1389 (NEJEDLÝ, 1907, s. 236). Poslední

výjimkou je rukopis Národní knihovny I E 37, u kterého Nejedlý uvádí, že je „asi“ z roku 1472 (NEJEDLÝ, 1907, s. 375). U rukopisu Národní knihovny VI A 4, který obsahuje Starý zákon zapsaný v 15. století, Nejedlý upozorňuje na list z liturgické knihy 14. století, přilepený na deskách (NEJEDLÝ, 1907, s. 371). Většinu z těchto datací uvádí v poznámkách pod čarou, ostatně jako řadu jiných informací o rukopisech. Stejně tak Nejedlý často odkazuje na své jiné publikace pro více informací. Nejednou se při čtení *Počátků husitského zpěvu* můžeme setkat s odkazy na *Dějiny předhusitského zpěvu* (NEJEDLÝ, 1904). Nejčastěji Nejedlý využívá rukopisy ze 14. století (celkem 23×), poté z 15. století (22×), rukopisy z 13. a 16. století zmiňuje 3×, z 12. a 18. století jednou a rukopisy, kde datace není jistá a je uvedeno více století, zmiňuje 9× (nejčastěji rozmezí 14. a 15. století).

Autorů nebo jiných původců textu (včetně jménem známých písařů) Nejedlý jednoznačně určuje devět: Arnošta z Pardubic, Milíče z Kroměříže, Matěje z Janova, Petra ze Stoupna, Blažka z Dobřan, Jana Husa, Oldřicha Kříže z Telče, Jeronýma Pražského a Ješka z Vodňan. Jana Husa zmiňuje jakožto autora sedmkrát, tedy nejčastěji. Dále u rukopisu Národní knihovny X E 24 Nejedlý ze začátku píše o možnosti Husova autorství: „[...] zachovala se nám řeč zvaná *Recommendatio artium liberalium*, již první její vydavatel přiřkl Husovi, zejména pro její zápal pro Wiclifa a jeho spisy“ (NEJEDLÝ, 1907, s. 231). Avšak poté se Nejedlý přiklání k názoru Vratislava Václava Tomka, který ve své publikaci *Dějepis města Prahy III* (TOMEK, 1855, s. 479) Husovo autorství zpochybňuje a dokazuje, že autorem je ve skutečnosti Jeronym Pražský (NEJEDLÝ, 1907, s. 231). Nejedlý také často zmiňuje Milíče z Kroměříže, celkem u čtyř rukopisů. Znovu se objevuje výjimka, kdy Nejedlý pojednává o příslušníkovi Milíčovy strany či Matěji z Janova jako o potencionálních autorech textů v rukopisu Národní knihovny XVII F 30: „Tento rukopis byl dílem nějakého příslušníka strany Milíčovy neb Matěje z Janova, jak patrně z jeho schvalování každodenního přijímání těla božího“ (NEJEDLÝ, 1907, s. 71). Mimo tuto větu v poznámkách pod čarou se tematikou autorství textů v rukopisu XVII F 30 již Nejedlý nijak nezabývá. Petra ze Stoupna Nejedlý určuje jakožto původce rukopisu rovněž čtyřikrát: „Stoupna napsal několik spisů, z nichž se nám zachoval mimo menší spisy velký foliant jeho výkladu sv. Matouše.“ (NEJEDLÝ, 1907, s. 99) V poznámkách pod čarou poté zmiňuje další rukopisy, které Stoupna napsal. Další původce Nejedlý zmiňuje pouze jednou v souvislosti s konkrétními rukopisy.

Dalším aspektem výzkumu knižní kultury, který se u Nejedlého objevuje ve větším měřítku, je jazyk textu. Ten se mi podařilo dohledat u 49 rukopisů ze 107 (ve 45 %). Nejedlý

použil tedy minimálně 31 v Praze uložených rukopisů psaných latinsky, 14 rukopisů psaných česky, jeden psaný polsky a jeden německy. U zbytku Nejedlý uvádí kombinaci jazyků (nejčastěji kombinaci latiny a češtiny), mluví o jazyku velmi nejednoznačně, nebo jej neuvádí vůbec. Jelikož Nejedlý často pojednává pouze o vybrané části obsahu rukopisu, není z jeho výkladu vždy jasné, zda je celý rukopis psán konkrétním jazykem, či jen jeho část. Nejedlý očekává čtenářovu schopnost tyto jazyky ovládat, protože uvádí i rozsáhlé pasáže v latině, aniž by je čtenáři osvětlil. Například u rukopisu Knihovny pražské metropolitní kapituly E 61 uvádí Nejedlý v poznámkách pod čarou úryvek, který je psán v latině a polštině, přičemž nenabízí žádný překlad. (NEJEDLÝ, 1907, s. 90) Těchto případů se v Nejedlého publikaci objevuje více.

O čem však Nejedlý pojednává téměř ve všech případech, je obsah rukopisů. Ať už jej shrne několika větami či pouze ve stručnosti charakterizuje, činí tak velmi často. Již v úvodu jsem nastínila, že tato praxe byla před první polovinou 20. století běžná. Před ustanovením kodikologie jako vědecké disciplíny byl normou popis rukopisů jakožto nosičů textu, což způsobilo opomenutí jejich materiální stránky a soustředění badatelů pouze na obsah. (DRAGOUN, 2018, s. 8) Tak tomu je i v případě Nejedlého. Ať už jde o graduály, antifonáře, žaltáře, hymnáře, kancionály, sbírky kázání, traktáty či modlitby, Nejedlý výjimečně zapomene jejich obsah zmínit. Často v poznámkách pod čarou cituje jejich konkrétní část a u písní uvádí použitou notaci (tomuto tématu se věnuji níže). Avšak ne vždy Nejedlý popisuje obsah celého rukopisu. Naopak většinou pojednává jen o jeho vybrané části. Například u rukopisů Národní knihovny I E 25, I E 20, XII E 1 a III D 20, uvádí, že všechny obsahují Milíčovo kázání a o jejich dalším obsahu mlčí (NEJEDLÝ, 1907, s. 73-74).

Nejedlý málokdy sleduje členění textu. Když tomu tak je, pojednává spíše o řazení písní a básní. Můžeme to pozorovat například u rukopisu Národního muzea XIII E 14, u kterého uvádí: „Na předních 4 listech jeho jest totiž notovaná modlitba Jeremiášova, za tím pak Otčenáš, proměněný interpolací v delší modlitbu neb text o 16 slokách 4veršových (některé jsou 3veršové, při čemž první řádky vzaty jsou z Otčenáše)” (NEJEDLÝ, 1907, s. 72). Dalším pramenem, u něž Nejedlý zmiňuje členění textu a naráží také na skladbu knižního bloku, je rukopis Národní knihovny I G 39. Nejedlý pojednává o studentských písních a tento rukopis uvádí jako příklad pramene, kde je jedna z těchto písní zaznamenána i s nápěvem, což je dle Nejedlého neobvyklou vzácností. Píše: „Zapsána jest píseň ta na jednom listu z dvojlistí, vevázaného do rukopisu, jehož druhý list obsahuje výtah kázání o neposkvrněném početí panny Marie.” Hned poté mluví Nejedlý o notaci písně a členění

jejího zápisu: „Nejprve zapsán pod noty text prvního versu, potom pod prázdný liniový systém text druhého versu a konečně zase s notami dopěvek” (NEJEDLÝ, 1907, s. 141). Můžeme tedy soudit, že Nejedlý se věnuje členění textu téměř výhradně v případech, kdy pojednává o písni či básni, členění prozaických textů však až na výjimky nepopisuje.

Častěji se však můžeme v Nejedlého textu setkat se zmínkami o členění zápisu v souvislosti s rozborem konkrétních písní, jak je tomu i u rukopisu Národního muzea XIII A 2, který obsahuje píseň *Jesus Christus, nostra salus*: „V uvedeném gradualu z r. 1512 [...] vyskytá se píseň dvakrát, jednou v trojdílné strofě, podruhé (fol. 274a) ve formě prostého čtyřverší, avšak s nápěvem zcela jiným. Jest to však trojhlasá skladba, proto jest tu cantus firmus (ostatně tak neoznačený) asi volně vytvořen” (NEJEDLÝ, 1907, s. 250). U této konkrétní písně Nejedlý také popisuje vývoj její jejího zápisu a formy (NEJEDLÝ, 1907, s. 249-250).

O použitém písmu Nejedlý nepojednává tak, jak je v kodikologii zvykem. Řádný popis písma má za cíl určit počet písařů a charakterizovat jejich písařskou ruku (DRAGOUN, 2018, s. 76-81, 89). Nejedlý však písmo většinou nesleduje. Nejbliže se k popisu písma dostává u rukopisu Národní knihovny I D 19, u kterého zmiňuje písařské škrtání: „První sloku veškrtal tu písař celou do polovice strany. [...] Potom naškrtal i kus druhé strofy nad první, ne však už celou. V 16. století i *Buoh všemohúci* změněno v *Buoh náš všemohúci*” (NEJEDLÝ, 1907, s. 375). U některých rukopisů také Nejedlý uvádí, že byly psány více písaři, jako u rukopisu Národní knihovny VIII C 11: „[...] v němž píseň připsána o něco málo mladší rukou na prázdné místo fol. 82b” (NEJEDLÝ, 1907, s. 197).

Nejedlý však věnuje velkou pozornost hudební notaci, tu ukazuje u 22 případů ze 107. Toto číslo se může zdát jako malé, ale pokud Nejedlý zmiňuje notaci, téměř vždy ji rozebírá či porovnává s notací z jiných rukopisů, málokdy ji zmíní bez detailnějšího výkladu. Detailně mezi sebou například porovnává notace rukopisů Národního muzea 16 G 17 a XIII A 2 (NEJEDLÝ, 1907, s. 266-268). Většinou pojednává o tom, jak se liší hudební zápis konkrétních písní a jaké byly jeho vývojové fáze. Noty uvádí v textu v moderním přepisu, v příloze zaznamenává původní notaci.

V poslední řadě se zaměříme na to, jak Nejedlý pracuje s dalšími materiálními vlastnostmi rukopisů. Z mé analýzy vyplývá, že materialitu nijak více netematizuje. Žádnou zmínku o psací látce rukopisu, přítomnosti filigránů či rukopisné vazbě se mi nepodařilo dohledat. O skladbě se zmiňuje spíše v souvislosti s defektním dochováním rukopisů, jako

v případě antifonáře Knihovny pražské metropolitní kapituly P 6/1 (NEJEDLÝ, 1907, s. 58). O tomto rukopise, stejně jako o rukopisech Knihovny pražské metropolitní kapituly P 7 a P 8 se také zmiňuje, že jsou „nádherné“, ale jejich fyzický popis dále nepřináší (NEJEDLÝ, 1907, s. 58). Ojedinele také zmiňuje přípisy na deskách rukopisů. Tak tomu činí například u rukopisu Knihovny pražské metropolitní kapituly E 61, která má na zadní desce zaznamenanou polskou verzi písňových slok, o kterých Nejedlý pojednává podrobněji (NEJEDLÝ, 1907, s. 90). Materiální aspekty knih jsou tedy zmiňovány jen výjimečně, a to pouze v souvislosti s konkrétními písněmi, kterými se Nejedlý detailněji zabývá.

5.2 Dějiny husitského zpěvu za válek husitských

V rejstříku *Dějin* uvádí Nejedlý opět pražské i mimopražské prameny. Dohromady využil 57 pražských rukopisů. Z pražských institucí Nejedlý uvádí 7 rukopisů z Knihovny pražské metropolitní kapituly, 14 rukopisů z Národního muzea, 34 rukopisů z Národní knihovny a 2 rukopisy ze Strahovské knihovny. Mimopražské a zahraniční rukopisy uvádí také (nejčastěji z Rakouské národní knihovny), ale pro účely této práce pracuji jen s rukopisy pražskými (viz výše).

Nejedlý uvádí dataci u 34 rukopisů z 57, tedy u necelých 60 % případů (oproti 61 % případům u *Počátků husitského zpěvu*). Stejně jako u *Počátků* častěji zmiňuje století či část století, než konkrétní rok, avšak u *Dějin* je tento počet téměř vyrovnaný: v 19 případech zmiňuje Nejedlý století a v 15 případech konkrétní rok (oproti 47 a 15 případům u *Počátků*). Nejčastěji uvádí Nejedlý rukopisy z 15. století (21×), poté ze 14. století (5×), stejně často ze 16. a 17. století (3×) a rukopisy určené širším rozmezím dvou století 2×. Zajímavý je případ rukopisu Knihovny Národního muzea IV H 3, u kterého Nejedlý píše: „Jest to rukopis až 17. století a tudíž asi o 200 let mladší než událost i pravděpodobný vznik písně. Tento rukopis jest zjevně opis staršího rukopisu, a to podle textu značně staršího, jehož tvarům tehdejší opisovač již nerozuměl. Celý text upraven jest již v novotvary 17. století, avšak se zjevnými stopami češtiny 15. věku. Tím však úprava ve své nepřesnosti jest často velmi chybná.“ Nejedlý poté rozebírá nepřesnosti této transkripce (NEJEDLÝ, 1913, s. 274).

Autorů nebo jiných původců textu Nejedlý jednoznačně označuje šest: nejčastěji Jana z Příbrami (4×), dále Vavřince z Březové (1×), Jakoubka ze Stříbra (1×), Jana Želivského (2×), Blažka z Chvalenic (2×) a bakaláře Matěje (1×). Původce nebo písaře textu tedy Nejedlý uvádí u 14 rukopisů (tedy u 17,5 %). U rukopisu Národní knihovny VIII B 8 Nejedlý

nejen uvádí původce textu, ale také určuje vlastníky knihy: rukopis byl dle Nejedlého napsán bakalářem Matějem pro faráře Jistebnického, poté byl vlastněn Janem Rokycanou, který jej po své smrti odkázal radnímu Starého Města Pražského, Janovi, který do rukopisu na jeho počest vepsal dvě elegia (NEJEDLÝ, 1913, s. 381).

Jazyk rukopisů uvádí Nejedlý také častěji, a to ve 33 případech (tedy v necelých 58 %, o 13 % víc než u *Počátků*). Latinu určuje jako jazyk rukopisu 14×, češtinu 13×, němčinu jednou a kombinaci jazyků (hlavně latiny a češtiny) uvádí 5×. Stejně jako u *Počátků*, i zde Nejedlý počítá s čtenářovou schopností tyto jazyky ovládat.

Obsah Nejedlý znovu uvádí u většiny rukopisů, o kterých pojednává. Stěžejním pramenem je pro něj Jistebnický kancionál, uložený v Knihovně Národního muzea pod signaturou II C 7, proto se jeho obsahu věnuje podrobně. Rozebírá také například obsah rukopisu Národního muzea V C 2, u kterého vypočítává jednotlivé obsahové položky a shrnuje i některé údaje o zde použitých písařských rukách. Uvádí, že rukopis je chatrně zachován, což je v Nejedlého textu výjimka, jelikož téměř nikdy nepopisuje rukopis jakožto objekt (NEJEDLÝ, 1913, s. 347-348).

Také se podrobněji zabývá rukopisem Národní knihovny XI E 2, přesněji jeho notací, o níž se v souhrnu zmiňuje u 16 rukopisů (28 %) (NEJEDLÝ, 1913, s. 631-636). Tento rukopis uvádí i v *Počátcích*, stejně jako několik dalších rukopisů, které využívá v obou svých husitologických dílech. Stejně jako v případě *Počátků*, i zde Nejedlý uvádí noty v textu v moderním přepisu a v příloze zaznamenává původní notaci.

Členěním textu se zabývá málokdy a pokud ano, všímá si hlavně zápisu a formy básní a písní, jako tomu bylo i u *Počátků*. Jako příklad uvádím rukopis Knihovny pražské metropolitní kapituly C 34, u kterého Nejedlý popisuje jednu z písní: „Stejně jako latinská jest i česká píseň psána v třídílné strofě: versus má pouze 2 verše, nebo správněji: čtyřverší versu, rýmované *a b a b*, rozděleno jest ve dvě části, z nichž každá zastupuje versus a zpívají se tudíž týmž nápěvem. Repetice jest pětiveršová s rýmem v latinské písni *a b a b b*, v české však velmi volným. V české písni však repetice se také opakuje, takže po 2 versech přicházejí dvě repetice, čímž vzniká nerovnoměrná forma písně (podle počtu veršů) 2+2+5+5” (NEJEDLÝ, 1913, s. 650). Podobnou pozornost věnuje i rukopisu Národní knihovny XI E 2 (NEJEDLÝ, 1913, s. 631-636).

Je nutno také podotknout, že Nejedlý je nekonzistentní ve způsobu, jakým zaznamenává signatury. Většinu času používá podobu odpovídající dobovým katalogům, v případě rukopisů Národní knihovny tedy například již citovanou signaturu XI E 2. V některých případech však i u rukopisů Národní knihovny používá dvou arabských číslic, čímž se komplikuje rozlišení rukopisů a tisků. Problematická je také absence řady signatur u mimopražských a zahraničních rukopisů, která znejasňuje a zamlžuje množství Nejedlého citací.

6 Závěr

Nejedlý během své vědecké kariéry vystřídal mnoho vědeckých metod, avšak v době psaní *Počátků husitského zpěvu a Dějin husitského zpěvu za válek husitských* byl nejvíce ovlivněn obrozeneckým romantismem a inspirován byl i Masarykovým realismem (v této době se již od pozitivismu distancoval). Jeho chápání lidu, které se v narativu husitologického díla silně projevuje, vycházelo sice z myšlenek českého obrození, ale pro komunistický režim představovalo vítanou vazbu na marxistickou ideologii. I když Nejedlý později přijal marxistický historický materialismus v kombinaci s českým nacionalismem, necítil potřebu při novém vydání *Dějin* v roce 1955 na svém starším díle cokoliv měnit a stál si za tím, že jsou *Dějiny* kompletní. Toto prohlášení však na desítky let potlačilo výzkum husitského zpěvu v okruhu Nejedlého současníků a zásadně ovlivnilo zaměření české muzikologie a historiografie.

Cílem práce bylo vyhodnotit, jakým způsobem Nejedlý pracuje s prameny, které použil při psaní *Počátků husitského zpěvu a Dějin husitského zpěvu za válek husitských*. Důraz byl kladen na otázku, jak Nejedlý ve svých textech reflektoval materialitu knihy. Až do první poloviny 20. století, kdy tato díla vznikla, kodikologie jakožto obor ještě neexistovala a bylo zvykem historické prameny vnímat jako pouhé nosiče textu. Tak tomu je i v případě Zdeňka Nejedlého, přestože se mezi jeho současníky našli i autoři, kteří kodikologické otázky při zkoumání liturgických rukopisů již brali v úvahu (např. Dobroslav Orel a další). Ve svých dílech Nejedlý nejčastěji uvádí dataci, původce textu nebo jeho zápisu, jazyk, obsah rukopisu a zabývá se také notací. Jiné parametry zkoumání materiality rukopisů nesleduje a pokud ano, pouze ojediněle. Díky workshopu na téma osobnosti Nejedlého a jeho díla o husitství, který se konal v roce 2019, víme, že nový výzkum pramenů, ze kterých Nejedlý čerpal, potvrzuje nevyrovnanou spolehlivost jeho faktů, jak to ukázali například Jan Ciglbauer s Janem Freiem.

V práci bylo mnohokrát opakováno, že husitství provázelo Zdeňka Nejedlého celý život. Díky zájmu o husitství začala Nejedlého vědecká kariéra, na husitství se obracel ve svých moskevských proslovech během druhé světové války a husitství jej provázelo i během jeho politické kariéry v komunistickém režimu, i když spíše v podobě propagační než vědecké. Dle Petra Čorneje v jeho článku *Vývoj názorů na husitství v díle Zdeňka Nejedlého v letech 1898-1920* neexistuje rozpor mezi cíli mladého Nejedlého a Nejedlého po druhé světové válce. Musím souhlasit. Nejedlého dílo obohatilo českou historiografii

a muzikologii díky jeho schopnosti shromáždit velké množství historického materiálu, ale zároveň za sebou nechal negativní stopu. Proto je třeba Nejedlého dílo dále studovat a nebrat jeho texty jako jediný možný výklad husitství, jak tomu bylo za komunistického režimu. V této práci jsem se soustředila na dvě raná díla Nejedlého kariéry, avšak budoucí práce by se mohly věnovat otázce, zda se Nejedlého přístup ke kodikologii v průběhu let změnil. Bral historické prameny jako pouhé nosiče textu celý život či se v pozdějších letech jeho vnímání materiality prohloubilo nebo naopak zcela vytratilo? Lišila se jeho práce s prameny v jeho dílech o komunismu a v dílech o husitství? Pokud ano, jak? Tyto otázky přenechávám dalšímu výzkumu.

Seznam použité literatury

- ČORNEJ, Petr. *Husitská tematika v moskevských rozhlasových projevech Zdeňka Nejedlého*. Husitský Tábor. 1980, roč. 3, s. 121-126. ISSN 0231-6080.
- ČORNEJ, Petr. *Jan Hus v proměnách šesti století*. Studia theologica. 2015, roč. 17, č. 4, s. 19-35. ISSN 2570-9798.
- ČORNEJ, Petr. *K některým otázkám Nejedlého výkladu husitství*. Jihočeský sborník historický. 1980, roč. 49, č. 2, s. 80-92. ISSN 0323-004X.
- ČORNEJ, Petr. *Křesťanův Nejedlý (s malým doplněním)*. Soudobé dějiny. 2014, č. 01-02, s. 168-179. ISSN 2695-0952
- ČORNEJ, Petr. *Vnímání husitství v české moderní a postmoderní společnosti*. Acta Universitatis Carolinae. Historia Universitatis Carolinae Pragensis. 2013, roč. 53, č. 1, s. 25-34. ISSN 0323-0562.
- ČORNEJ, Petr. *Vývoj názorů na husitství v díle Zdeňka Nejedlého v letech 1898-1920*. Česká literatura. 1978, roč. 26, č. 3, s. 235-247.
- ČORNEJ, Petr. *Zdeňka Nejedlého léta učňovská a vandrovní*. In: Acta Universitatis Carolinae - Historia Universitatis Carolinae Pragensis, roč. 23, č. 2 (1983), s. 7-42.
- DRAGOUN, Michal. *Středověké rukopisy v českých zemích*. Praha: Scriptorium, 2018. ISBN 978-80-88013-75-4.
- HLAVÁČKOVÁ, Terezie. *Diskurs o husitství v české společnosti dvacátého století a jeho ilustrace Vávrovou husitskou trilogií*. Bakalářská práce. Praha: Univerzita Karlova, Katolická teologická fakulta, 2013.
- JONÁŠOVÁ-HÁJKOVÁ, Stanislava, ed. *Bibliografie díla Zdeňka Nejedlého*. Praha: ČSAV, 1959. Práce ČSAV. Historická sekce.
- KOJZAR, Jaroslav a RYSKA, Jiří. *O Zdeňkovi Nejedlém*. Praha: SNDK, 1953.
- KULÍŘ, Vratislav. *Nejedlého vědecké dílo stále aktuální: (Proti některým zkreslením díla Zdeňka Nejedlého v kritických rozbořech Petra Čorneje)*. Jihočeský sborník historický. 1980, roč. 49, č. 2, s. 104-110. ISSN 0323-004X.
- KUTNAR, František a MAREK, Jaroslav. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*. 2., přeprac. a dopl. vyd. Praha: Lidové noviny, 1997. ISBN 80-7106-252-9.
- KŘEŠŤAN, Jiří. *Hus a Žižka nad šiškou knedlíku*. In: NOVOTNÝ, Robert; ŠÁMAL, Petr. *Zrození mýtu: dva životy husitské epochy*. Praha: Paseka, 2011, s. 446-456. ISBN 978-80-7432-099-6.
- KŘEŠŤAN, Jiří. *Zdeněk Nejedlý: politik a vědec v osamění*. Praha: Paseka, 2012. ISBN 978-80-7432-253-2.
- MASARYK, Tomáš Garrigue. *Jan Hus - Naše obrození a naše reformace*. Praha: Čas, 1896.
- MUSSOLINI, Benito. *Giovanni Hus: il veridico*. Roma: Podrecca e Galantara, 1913.

- NEJEDLÝ, Zdeněk. *Bedřich Smetana III*. Praha: Hudební Matice Umělecké Besedy, 1929.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. *Bedřich Smetana IV*. Praha: Melantrich, 1933.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. *Božena Němcová*. Praha: Bedřich Bělohlávek, 1927.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. *Dějiny husitského zpěvu za válek husitských*. 2. vyd. Praha: ČSAV, 1955.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. *Dějiny husitského zpěvu za válek husitských*. Praha: Královská česká společnost nauk, 1913.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. *Dějiny národa českého I*. Praha: Svoboda, 1949.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. *Opera Národního divadla do roku 1900*. Praha: Sbor pro zřízení druhého Národního divadla, 1935.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. *Dějiny předhusitského zpěvu v Čechách*. Praha: Královská česká společnost nauk, 1904.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. *Dějiny české hudby*. Praha: Hejda & Tuček, 1903.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. *Komunisté, dědici velkých tradic českého národa*. Praha: Sekretariát ÚV KSČ, 1946.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. *Lenin I*. Praha: Fromek, 1937.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. *Lenin II*. Praha: Fromek, 1938.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. *Litomyšl: tisíc let života českého města*. Litomyšl: Výstavní výbor města Litomyšle, 1934.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. *Moje práce*. Praha: Academia, 1973.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. *Otakar Ostrčil*. Praha: Otto Girgal, 1935.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. *Počátky husitského zpěvu*. Praha: Královská česká společnost nauk, 1907.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. *Prameny k synodám strany pražské a táborské v letech 1441-1444: (vznik husitské konfesse)*. Praha: Královská česká společnost nauk, 1900.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. *Spor o smysl českých dějin*. Praha: Pokroková revue, 1914.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. *T. G. Masaryk I*. Praha: Melantrich, 2 svazky, 1930-1931.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. *T. G. Masaryk II*. Praha: Melantrich, 1932.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. *T. G. Masaryk III*. Melantrich, 1935.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. *T. G. Masaryk IV*. Melantrich, 1937.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. *Všeobecné dějiny hudby*. Praha: B. Kočí, 1930.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. *Zdenko Fibich*. Praha: Hejda & Tuček, 1901.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. *Zpěvohry Smetanovy*. Praha: Melantrich, 1908.

- NEJEDLÝ, Zdeněk. *Česká missie Jana Kapistrana*. Časopis Musea království Českého. 1900, roč. 74, č. 1, s. 57-72. ISSN 1210-9746.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. *Česká moderní zpěvohra po Smetanovi*. Praha: Ottovo nakladatelství, 1911.
- NÁJEMNÍK, Václav. *Druhý život Zdeňka Nejedlého v české historiografii a kultuře*. Disertační práce. Praha: Univerzita Karlova, 2018.
- PALACKÝ, František. *Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě*. 2. vyd. Leopold Mazáč, 1939.
- PALACKÝ, František. *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*. Praha: J. G. Kalve, 1848.
- POKORNÝ, František a ČERVENKA, Stanislav. *Nepublikované studie Františka Pokorného*. Brno: Moravská zemská knihovna v Brně, 2018. ISBN 978-80-7051-256-2.
- PUJMANOVÁ, Marie. *Život proti smrti*. Praha: Československý spisovatel, 1953.
- ROBEK, Antonín; KRUPKOVÁ, Jaroslava a MAREŠOVÁ, Věra. *Zdeněk Nejedlý a národopis*. Český Lid. 1978, roč. 65, č. 3, s. 146–152.
- SCHNEIDER, Evžen. *Oč jde Petru Čornejovi v kritice Nejedlého výkladu husitství?* Jihočeský sborník historický. 1980, roč. 49, č. 2, s. 95-100. ISSN 0323-004X.
- TOMAN, Hugo. *Husitské válečnictví za doby Žižkovy a Prokopovy*. Praha: Královská česká společnost nauk, 1898.
- TOMEK, Vratislav Václav. *Dějepis města Prahy*. 12 svazků. Praha: Řivnáč, 1855-1901.
- TOMEK, Vratislav Václav. *Jan Žižka*. Praha: J. Otto, 1879.
- VLHOVÁ-WÖRNER, Hana. *Zdeněk Nejedlý's Historical Narrative and Ideological Construction of Czech Medieval Music History*. In: ZERANSKA-KOMINEK, Slawomira (ed.). *Nationality vs Universality: Music Histographies in Central and Eastern Europe*. Cambridge Scholars Publishing, 2016, s. 175-180. ISBN 978-1-4438-8578-2.
- VOZKOVÁ, Jana. *Kolokvium Nejedlého Dějiny předhusitského a husitského zpěvu (1904–1913) ve světle současného výzkumu české středověké hudby v evropském kontextu*. Hudební Věda. 2019, roč. LVI, č. 2, s. 195-197. ISSN 2694-6998.
- WEIS, Martin. *M. Jan Hus v ideologii Komunistické strany Československa ve světle díla Zdeňka Nejedlého a archivních dokumentů*. Studia Theologica. 2015, roč. 17, č. 4, s. 113-123. ISSN 2570-9798.